

Agnieszka Szklarczyk

System uznania zagranicznych rozwodów

Na obowiązujący w prawie polskim system regulacji uznania zagranicznych orzeczeń rozwodowych składają się unormowania zawarte w przepisach kodeksu postępowania cywilnego (art. 1145-1149), postanowienia wiążących Polskę umów międzynarodowych (których jest ponad dwadzieścia) i regulacje unijnego rozporządzenia Rady (WE) Nr 2201/2003 r. z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) Nr 1347/20001. Są trzy odrębne reżimy prawne.

1. W przepisach kodeksu postępowania cywilnego, regulujących kwestię skuteczności zagranicznych orzeczeń, brak jest przepisów szczególnych poświęconych wyłącznie rozwodom czy szerzej – orzeczeniom w sprawach małżeńskich. Rozwody podlegają więc ogólnym zasadom dotyczącym skuteczności zagranicznych orzeczeń na terenie Polski². Prawo polskie przewiduje dwa sposoby nadania skuteczności orzeczeniom zagranicznym. Pierwszy z nich, oparty na art. 1145 § 1 k.p.c. („Skuteczność na obszarze Polski nie nadających się do wykonania w drodze egzekucji orzeczeń sądów zagranicznych w sprawach cywilnych, które należą w Polsce do drogi sądowej, zależy od uznania ich przez sąd polski.”), ma charakter zasadniczy i polega na przyznaniu orzeczeniu zagranicznemu skuteczności w drodze indywidualnego aktu (w postaci postanowienia sądu okręgowego). Taki sposób nadania skuteczności orzeczeniom zagranicznym określa się w doktrynie „uznaniem w drodze postępowania delibacyjnego”. Podstawą drugiego sposobu nadania skuteczności obcemu orzeczeniu jest art. 1145 § 2 k.p.c., który stanowi: „[n]ie wymagają uznania prawomocne orzeczenia sądu zagranicznego w sprawach niemajątkowych obywateli obcych, wydane przez sąd właściwy według ich prawa ojczystego, chyba że orzeczenie takie ma być podstawą zawarcia związku małżeńskiego albo stanowić podstawę wpisu w księdze stanu cywilnego, w księdze wieczystej lub innym rejestrze w Polsce”. Sposób przewidziany w tym artykule ma charakter wyjątku od zasadniczego sposobu nadania skuteczności w postępowaniu delibacyjnym³ i określany jest w doktrynie mianem „uznania automatycznego” (ex lege)⁴. Postępowanie delibacyjne przeprowadza się także w przypadku orzeczeń, które uzyskały skuteczność ex lege na podstawie art. 1145 § 2 k.p.c., gdy chodzi o nastąpienie niektórych skutków prawnych określonych w art. 1145 § 2 k.p.c. in fine⁵. Jeżeli zagraniczne orzeczenie w sprawie niemajątkowej obywateli obcych, wydane przez sąd właściwy według ich prawa ojczystego, ma być w Polsce podstawą zawarcia małżeństw, wpisu w księdze stanu cywilnego, w księdze wieczystej lub w innym rejestrze, to dla wywołania wymienionych skutków szczególnych konieczne jest jego uznanie w postępowaniu delibacyjnym. W pozostałym zakresie orzeczenie jest skuteczne z mocy jego uznania automatycznego. Cechą charakterystyczną uznania ex lege jest to, że zagraniczne orzeczenie nabywa skuteczności na terenie państwa uznającego w tym

samym momencie, w którym staje się skuteczne w państwie pochodzenia (pod warunkiem spełnienia określonych przesłanek) i skuteczność ta w państwie uznającym trwa dopóty, dopóki trwa jego skuteczność w państwie pochodzenia. W przypadku uznania ex lege skuteczność zagranicznego orzeczenia może być badana przez każdy organ ad hoc jako zagadnienie prejudycjalne, a dokonana w takim przypadku ocena nie wiąże innych organów, nawet jeśli oceny tej dokonał sąd.

Postępowanie delibacyjne nie jest uregulowane w kodeksie w sposób w pełni autonomiczny. Jest to postępowanie jurysdykcyjne, które ze względu na przedmiot i funkcję różni się od zwykłego postępowania rozpoznawczego. W doktrynie przyjmuje się, że jest to postępowanie szczególne, do którego w razie braku autonomicznych uregulowań stosuje się odpowiednio przepisy o procesie (art. 13 § 2 k.p.c.)⁶. Jeśli chodzi o właściwość rzeczową sądu, to zgodnie z art. 1148 § 1 k.p.c. o uznaniu orzeka sąd okręgowy w składzie trzech sędziów zawodowych, gdy zaś chodzi o właściwość miejscową, orzeka sąd okręgowy, który byłby miejscowo właściwy do rozpoznania sprawy lub sąd, w okręgu którego znajduje się właściwy miejscowo sąd rejonowy, a w braku tej podstawy – sąd właściwy dla m.st. Warszawy. Zgodnie z art. 1148 § 2 k.p.c., w sprawie mającej za przedmiot uznanie zagranicznego orzeczenia obligatoryjny jest udział prokuratora. Jeśli chodzi o legitymację do żądania uznania zagranicznego rozwodu, to zgodnie z art. 1147 § 1 k.p.c., z wnioskiem o uznanie orzeczenia sądu zagranicznego może wystąpić każdy, kto ma w tym interes prawny. Legitymacja procesowa nie jest więc ograniczona tylko do stron postępowania rozwodowego, które toczyło się za granicą, a o tym, czy dana osoba ma interes prawny w uznaniu zagranicznego rozwodu decyduje fakt, czy konkretne orzeczenie sądu polskiego o uznaniu będzie oddziaływało na sferę jej praw podmiotowych lub czy jest niezbędne dla ochrony jej uprawnień bądź wykonywania przez nią obowiązków wynikających z jakichś przepisów prawnych⁷. Sąd Najwyższy miał niejednokrotnie okazję wypowiadać się w sprawie legitymacji do żądania uznania zagranicznego rozwodu⁸. Wniosek o uznanie zagranicznego rozwodu powinien odpowiadać ogólnym wymaganiom pisma procesowego. Artykuł 1147 § 2 k.p.c. wymienia dokumenty, które powinny być załączone do wniosku. Są to: urzędowy odpis orzeczenia wraz z uwierzytelnionym przekładem na język polski, stwierdzenie, że orzeczenie jest prawomocne, zaświadczenie, że wezwanie zostało pozwanemu należycie doręczone, gdy wyrok jest zaoczny. W praktyce stosowania tego przepisu pojawiło się kilka problemów, do których ustosunkował się Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach⁹. Zgodnie z art. 1148 § 2 k.p.c., rozpoznanie sprawy o uznanie zagranicznego orzeczenia odbywa się obligatoryjnie na rozprawie. Przedmiotem kognicji sądu w postępowaniu delibacyjnym jest ustalenie, czy spełnione są warunki rozszerzenia skuteczności orzeczenia zagranicznego na terenie Polski¹⁰. Dokonanie tego ustalenia łączy się z koniecznością kontroli pewnych okoliczności dotyczących albo samego orzeczenia, albo postępowania, w którym to orzeczenie zapadło (ustalenie, czy strona nie była pozbawiona możliwości obrony swoich praw), albo okoliczności zewnętrznych, nie dotyczących bezpośrednio ani orzeczenia, ani postępowania (np. istnienie wzajemności, brak wyłącznej jurysdykcji sądów polskich). Ustalenie tych wszystkich okoliczności, określanych przesłankami uznania, wymaga w pewnym stopniu kontroli treści zagranicznego orzeczenia. Kontrola treści w żadnym razie nie powinna oznaczać kontroli zasadności zagranicznego orzeczenia (określanej mianem *revision au fond*)¹¹. Wynik postępowania delibacyjnego może przybrać postać orzeczenia pozytywnego – postanowienia o uznaniu lub postać orzeczenia negatywnego – postanowienia oddalającego wniosek o uznanie. W doktrynie przeważa pogląd, że postanowienie o uznaniu ma charakter konstytutywny¹². Zgodnie z art. 1148 § 3 k.p.c., od postanowienia o uznaniu przysługuje apelacja, od postanowienia sądu apelacyjnego – kasacja, zaś na prawomocne postanowienie o uznaniu służy skarga o wznowienie postępowania.

Instytucja uznania zagranicznych orzeczeń istnieje głównie ze względu na obywateli polskich. Państwo obejmuje kontrolą przede wszystkim te zagraniczne orzeczenia, które dotyczą jego obywateli, gdyż wywołują wobec nich skutki także w kraju, natomiast orzeczenia dotyczące cudzoziemców są dla państwa w zasadzie obojętne¹³, dlatego na podstawie art. 1145 § 2 k.p.c. określone zagraniczne orzeczenia dotyczących cudzoziemców nie wymagają uznania i uzyskują w Polsce skuteczność automatycznie (*ex lege*). Krąg orzeczeń niewymagających uznania został określony za pomocą dodatkowych kryteriów, chodzi o „orzeczenia wydane w sprawach niemajątkowych obywateli obcych przez sąd właściwy według ich prawa ojczyźnego”. W sprawach rozwodowych osobami, od których obywatelstwa zależy możliwość zastosowania art. 1145 § 2 k.p.c., są małżonkowie będący stronami postępowania, w którym orzeczenie rozwodowe zapadło. Jednakże art. 1145 § 2 k.p.c. *in fine* stanowi, że w pewnych sytuacjach zagraniczne orzeczenia w sprawach niemajątkowych obywateli obcych wymagają jednak uznania przez sąd polski. Chodzi o orzeczenia, które mają być podstawą zawarcia związku małżeńskiego albo stanowią podstawę wpisu w księdze stanu cywilnego, w księdze wieczystej lub w innym rejestrze w Polsce. Zagraniczne orzeczenie rozwodowe może być niewątpliwie podstawą zawarcia związku małżeńskiego w Polsce, ponieważ stanowi dowód ustania poprzedniego małżeństwa. Może także stanowić podstawę wpisu w księdze stanu cywilnego (wzmianki dodatkowej o rozwodzie w akcie małżeństwa), jeżeli akt małżeństwa został sporządzony w Polsce lub transkrybowany do polskiej księgi stanu cywilnego. Rozwiązanie przyjęte w art. 1145 § 2 *in fine* k.p.c. wskazuje, że skuteczność *ex lege*, przyznana na jego podstawie zagranicznym orzeczeniom rozwodowym, nie jest pełna w stosunku do skuteczności nabytej w drodze uznania w postępowaniu delibacyjnym¹⁴. Nie obejmuje bowiem skutków, o których mowa w art. 1145 § 2 k.p.c. *in fine*. Nastąpienie tych skutków jest uzależnione od uznania orzeczenia w postępowaniu delibacyjnym, natomiast w takim postępowaniu zakres kognicji sądu rozpoznającego wniosek o uznanie jest nieco inny, co spowodowane jest odmiennym określeniem katalogu przesłanek uznania¹⁵. Jeżeli zagraniczne orzeczenie nabyło skuteczność *ex lege*, to skuteczność ta może być badana przez każdy organ *ad hoc* na potrzeby toczącego się postępowania. Może to spowodować, że skuteczność tego samego orzeczenia zostanie odmiennie oceniona przez różne organy. W polskiej doktrynie pojawiły się głosy opowiadające się za dopuszczalnością wytoczenia na podstawie art. 189 k.p.c. przez zainteresowany podmiot powództwa o ustalenie, że zagraniczne orzeczenie nie spełnia warunków skuteczności i nie nabywa w Polsce skuteczności *ex lege*¹⁶, natomiast K. Weitz¹⁷ stwierdza, że *de lege lata* powództwo takie nie jest dopuszczalne. Autor ten opowiada się, *de lege ferenda*, za wprowadzeniem takiej możliwości.

Przesłanki (warunki) uznania zagranicznego orzeczenia zostały sformułowane w art. 1146 k.p.c. Katalog ten należy uznać za dość rozbudowany. Przesłanki uznania mają charakter bezwzględny, tzn. sąd musi je wziąć pod uwagę z urzędu. Artykuł 1146 k.p.c. daje podstawy do wyróżnienia trzech kategorii orzeczeń rozwodowych według kryterium zakresu przesłanek, od których zależy skuteczność tych orzeczeń w Polsce:

1. Pełen zakres przesłanek musi być spełniony, gdy chodzi o orzeczenia, których skuteczność na obszarze Polski zależy od ich uznania (art. 1145 § 1 k.p.c. w zw. z art. 1146 § 1 k.p.c.).
2. Przestrzeganie warunku wzajemności nie jest wymagane w sprawach należących według prawa polskiego do wyłącznej jurysdykcji państwa, z którego orzeczenie pochodzi (art. 1146 § 3 k.p.c.).

3. Katalog przesłanek, które muszą zostać spełnione, by zagraniczne orzeczenie rozwodowe nabyło skuteczność *ex lege*, został ograniczony do prawomocności, niesprzeczności orzeczenia z podstawowymi zasadami porządku prawnego, braku prawomocnego orzeczenia sądu polskiego w sprawie, której orzeczenie zagraniczne dotyczy, wydania orzeczenia zagranicznego przez sąd właściwy według prawa ojczystego małżonków (art. 1145 § 2 w zw. z art. 1146 § 4 k.p.c.).

Z art. 1146 § 1 k.p.c. wynika, że zagraniczne orzeczenie rozwodowe podlega uznaniu w Polsce pod warunkiem istnienia wzajemności pomiędzy Polską a państwem pochodzenia orzeczenia, jeżeli spełnione są przesłanki wymienione w pkt 1-6 tego przepisu. Wzajemność nie musi być zagwarantowana umową międzynarodową. Podkreśla się, że wystarczy wzajemność faktyczna¹⁸ (podstawę jej ustalenia stanowi praktyka sądów lub innych organów państwa pochodzenia orzeczenia w zakresie uznawania orzeczeń wydanych w państwie uznającym). Nie jest konieczne, by w państwie pochodzenia zapewniona była możliwość uznania wszystkich orzeczeń wydanych w państwie uznającym (tzw. wzajemność absolutna – pełna)¹⁹. Wystarczająca jest wzajemność częściowa, która w wypadku orzeczeń rozwodowych polega na tym, że w stosunkach między zainteresowanymi państwami orzeczenia rozwodowe są wzajemnie uznawane. Nie jest również konieczne, by wzajemność miała charakter materialny (państwo pochodzenia i państwo uznające stosują identyczne lub podobne „ekwiwalentne i symetryczne” przesłanki uznania), wystarczy, że będzie ona miała charakter formalny (orzeczenia wydane w państwie uznającym są co do zasady uznawane w państwie pochodzenia)²⁰.

Prawomocność orzeczenia jest zarówno przesłanką uznania w postępowaniu delibacyjnym (art. 1146 § 1 pkt 1 k.p.c.), jak i uznania *ex lege* (art. 1145 § 2 k.p.c.). Chodzi o prawomocność formalną²¹. Kwalifikacja pojęcia prawomocności powinna zostać dokonana według prawa polskiego, natomiast okoliczność, czy i kiedy orzeczenie zagraniczne stało się prawomocne, musi być ustalona na podstawie przepisów prawa państwa pochodzenia orzeczenia²².

Przesłanka jurysdykcji krajowej łączy się z problemem właściwości sądów i innych organów danego państwa. Ustaloną na potrzeby uznania właściwość sądów państwa pochodzenia orzeczenia określa się w doktrynie mianem jurysdykcji pośredniej. Artykuł 1146 § 1 pkt 2 k.p.c. wymaga, by jurysdykcja sądu polskiego została zbadana pod kątem negatywnym, tzn. wymaga ustalenia, czy sąd zagraniczny nie orzekł w sprawie, która według prawa polskiego lub zawartej przez Polskę umowy międzynarodowej należy do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich lub sądów państwa trzeciego, natomiast art. 1145 § 2 k.p.c., który jest podstawą nabycia przez zagraniczne orzeczenie skuteczności *ex lege* na terenie Polski, przewiduje pozytywny model badania jurysdykcji pośredniej, tzn. wymaga ustalenia, że sąd zagraniczny, który wydał orzeczenie będące przedmiotem uznania, był „właściwy według prawa ojczystego” obywateli obcych, w których sprawie orzeczenie to zostało wydane.

Jedyną z najważniejszych przesłanek uznania w postępowaniu delibacyjnym jest wymaganie, aby w postępowaniu przed sądem zagranicznym strona nie była pozbawiona możliwości obrony swoich praw (art. 1146 § 1 pkt 3 k.p.c.). Przesłanka ta, z teoretycznego punktu widzenia, stanowi szczególny przypadek przesłanki niesprzeczności orzeczenia z podstawowymi zasadami porządku prawnego. W doktrynie pojawiła się koncepcja kumulatywnej oceny przesłanki niepozbawienia możliwości obrony według prawa procesowego zagranicznego i polskiego²³. T. Ereciński²⁴ podkreśla, że pierwszym etapem kontroli powinna być ocena możliwości obrony w postępowaniu przed sądem zagranicznym pod kątem zachowania zagranicznych przepisów procesowych, zaś w drugim etapie chodzi o kontrolę

rzeczywistej możliwości uczestnictwa w postępowaniu i podjęcia obrony w świetle przepisów prawa polskiego²⁵. Szczególnym wypadkiem pozbawienia możliwości obrony jest brak należytego przedstawicielstwa osoby niemającej zdolności procesowej.

Artykuł 1146 § 1 pkt 4 k.p.c. wymienia jako negatywne warunki uznania orzeczenia zagranicznego: uprzednie prawomocne osądzenie sprawy przed sądem polskim i wszczęcie postępowania przed sądem polskim, powołanym do rozstrzygnięcia danej sprawy, zanim orzeczenie sądu zagranicznego stało się prawomocne. Przepis ten rozstrzyga konflikt między postępowaniami toczącymi się przed sądem zagranicznym i w Polsce. Jest wyrazem zasady poszanowania orzeczeń prawomocnych. Artykuł 1145 § 2 k.p.c. wymienia wyraźnie tylko dwie przesłanki nabycia przez zagraniczne orzeczenie skuteczności *ex lege* (prawomocność orzeczenia i wydanie orzeczenia przez sąd właściwy według prawa ojczystego małżonków), jednakże w doktrynie przyjmuje się, że negatywną przesłanką nabycia takiej skuteczności jest istnienie w sprawie, w której dane orzeczenie zagraniczne zapadło, prawomocnego orzeczenia sądu polskiego²⁶.

Kolejną przesłanką, która wymaga zbadania w postępowaniu delibacyjnym jest niesprzeczność orzeczenia zagranicznego z podstawowymi zasadami porządku prawnego RP (art. 1146 § 1 pkt 5 k.p.c.). Jest to tzw. klauzula porządku publicznego. Umieszczenie wśród przesłanek uznania klauzuli porządku publicznego nie oznacza, że ustawodawca wymaga, by zagraniczne orzeczenie podlegające uznaniu było zgodne ze wszystkimi wchodzącymi w grę przepisami prawa polskiego. Nie chodzi bowiem o samą sprzeczność orzeczenia z podstawowymi zasadami porządku prawnego, lecz o to, by skutki uznania orzeczenia były nie do pogodzenia z tymi zasadami²⁷. Klauzula porządku publicznego upoważnia sąd do badania elementów, które składają się na orzeczenie zagraniczne. Kontrola ta nie może jednak przybierać rozmiarów kontroli merytorycznej zasadności orzeczenia²⁸. Zdaniem Sądu Najwyższego, wyrok rozwodowy, niezawierający rozstrzygnięć w kwestiach wskazanych w art. 58 k.r.o., nie jest sprzeczny z podstawowymi polskimi zasadami porządku prawnego²⁹, natomiast orzeczenie rozwodu obywatela polskiego przez sąd zagraniczny bez jego wiedzy jest sprzeczne z tymi zasadami³⁰. Jest także sprzeczne z tymi zasadami orzeczenie rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego, bez zgody małżonka niewinnego, która jest niezbędnym warunkiem orzeczenia rozwodu w prawie polskim³¹. W doktrynie kontrowersje wzbudziła kwestia, czy należy stosować klauzulę porządku publicznego do wszystkich zagranicznych orzeczeń nabywających skuteczności *ex lege*, bowiem art. 1146 § 4 k.p.c. stanowi, że odmowa u z n a n i a orzeczeń określonych w art. 1145 § 2 k.p.c. może nastąpić z powodu ich sprzeczności z podstawowymi zasadami porządku prawnego. Część doktryny, stojąc na gruncie wykładni językowej i systemowej, przyjmuje, że art. 1146 § 4 k.p.c. odnosi się tylko do orzeczeń określonych w art. 1145 § 2 *in fine* k.p.c.³² Zdaniem K. Weitzza, za stosowaniem klauzuli porządku publicznego do wszystkich orzeczeń nabywających skutecznych *ex lege* przemawia wykładnia celowościowa i argumenty prawnoporównawcze³³.

Art. 1146 § 1 pkt 6 k.p.c. stanowi, że jeżeli w danej sprawie należało zastosować prawo polskie, orzeczenie może być uznane tylko wtedy, gdy sąd zagraniczny zastosował prawo polskie lub prawo obce nieróżniące się w sposób istotny od prawa polskiego. Art. 1146 § 1 pkt 6 k.p.c. odnosi się więc do spraw rozwodowych między małżonkami posiadającymi obywatelstwo polskie albo zamieszkującymi na obszarze Polski, gdyż w takich sprawach prawem właściwym jest prawo polskie (art. 18 p.p.m.)³⁴. Jednym ze źródeł niezastosowania polskiego prawa, właściwego w danej sprawie na podstawie art. 18 p.p.m., przez sąd zagraniczny mogą być różnice w systemach norm kolizyjnych. Zasada ekwiwalentności praw, której wyrazem jest art. 1146 § 1 pkt 6 k.p.c., służy niwelowaniu

negatywnych skutków takich „konfliktów norm kolizyjnych” na gruncie uznania zagranicznych orzeczeń. Zasada ta dopuszcza uznanie orzeczenia zagranicznego, choćby sąd, który wydał orzeczenie będące przedmiotem uznania, nie zastosował prawa polskiego właściwego w danej sprawie, jeżeli zastosował prawo, które nie różni się w sposób istotny od prawa polskiego.

Jednym z bardziej kontrowersyjnych problemów, które powstały na gruncie przepisów kodeksu postępowania cywilnego o uznawaniu zagranicznych orzeczeń, jest problem uznania zagranicznych rozwodów pozasądowych (chodzi o rozwody, które zapadają w drodze decyzji administracyjnej, orzeczenia sądu wyznaniowego lub czynności prawnej). Jeśli chodzi o dopuszczalność uznania zagranicznych rozwodów administracyjnych, to w doktrynie i orzecznictwie pojawiły się głosy za dopuszczeniem takiej możliwości³⁵, ale są też i przeciwnie³⁶. Przeciwnicy, stojąc na gruncie rygorystycznej wykładni językowej, podkreślali, że z treści art. 1145 § 1 k.p.c. wynika jednoznacznie, iż przedmiotem uznania mogą być tylko orzeczenia sądów zagranicznych, a ponadto uznanie zagranicznego rozwodu administracyjnego oznaczałoby naruszenie art. 1146 § 1 pkt 5 k.p.c., bo uznaniu temu sprzeciwiają się podstawowe zasady polskiego porządku prawnego. Zwolennicy, powołując się na wykładnię funkcjonalną uwzględniającą cel, któremu służą przepisy kodeksu postępowania cywilnego o uznaniu zagranicznych orzeczeń, zwracali uwagę na skutki nierespektowania w Polsce zagranicznych rozwodów administracyjnych, a także na podstawowe zasady międzynarodowego postępowania cywilnego, zwłaszcza na zasadę respektowania jurysdykcji sądów i innych organów zagranicznych oraz pochodzących od nich orzeczeń i akt. Niektórzy przedstawiciele doktryny poszukiwali rozwiązania problemu zagranicznych rozwodów administracyjnych w przepisach ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego (chodzi zwłaszcza o art. 73 ust. 2 pr. a.s.c., mówiący o konieczności uznania przez polski sąd orzeczenia organu państwa obcego w sprawie niemajątkowej należącej w Polsce do drogi sądowej, na podstawie którego ma nastąpić wpisanie wzmianki dodatkowej lub zamieszczenie przypisku w akcie stanu cywilnego)³⁷. Jeśli chodzi o rozwody orzekane przez sądy wyznaniowe, to choć doktryna polska³⁸ jest raczej przychylna uznawaniu orzeczeń rozwodowych wydanych przez sądy religijne, to jednak odnosi to tylko do sytuacji, w których państwo, na terenie którego sąd religijny wydał orzeczenie rozwodowe, przyznaje temu orzeczeniu skuteczność równą orzeczeniom wydany przez organy państwowe. Innymi słowy, chodzi o postępowania religijne oficjalnie uznane przez dane państwo. W przypadku zagranicznych rozwodów dokonywanych w drodze czynności prawnej (jedno lub dwustronnej) nie mamy do czynienia z aktami władzy, których skuteczność na terenie Polski jest uzależniona od uznania w trybie określonym w kodeksie postępowania cywilnego. Tak jak wszystkie inne czynności prawne są one ważne i skuteczne, gdy są zgodne z właściwym prawem merytorycznym, wskazany przez miarodajną normę kolizyjną (art. 18 p.p.m.)³⁹.

2. Drugim elementem obowiązującego w Polsce systemu uznawania zagranicznych rozwodów są umowy międzynarodowe, których Polska jest stroną. Część z tych umów łączy Polskę z krajami UE: Węgrami, Słowenią, Austrią, Francją, Grecją, Finlandią, Belgią, Czechami i Słowacją, Włochami, Litwą, Łotwą, Cyprzem, Estonią. Zgodnie z postanowieniami Rozporządzenia Rady (WE) Nr 2201/2003, obowiązującego w ramach UE, rozporządzenie to zastępuje umowy zawarte między państwami członkowskimi, odnoszące się do spraw będących przedmiotem rozporządzenia, z pewnymi zastrzeżeniami (art. 59 ust. 1). Umowy te pozostają prawną podstawą uznania zagranicznych rozwodów orzeczonych przed dniem związania Polski przepisami tego rozporządzenia.

Ponadto umowy dwustronne regulujące kwestię skuteczności zagranicznych rozwodów łączą Polskę z następującymi krajami: Bośnią i Hercegowiną, Chorwacją, Serbią i Czarnogórą, Macedonią, Bułgarią, Marokiem, Kubą, Tunezją, Syrią, KRLD, Chinami, Irakiem, Wietnamem, Ukrainą, Białorusią, Rosją, Mongolią, Rumunią.

Jeśli chodzi o sposób uznania zagranicznych orzeczeń rozwodowych, to część umów przewiduje, że będą one uznawane ex lege: umowa z Węgrami, Jugosławią, Bułgarią, Francją, Marokiem, Syrią, Belgią, Czechosłowacją, Irakiem, Litwą, Ukrainą, Łotwą, Białorusią, Rosją, Estonią, Mongolią, Rumunią.

Pozostałe umowy przyjęły, także dla orzeczeń rozwodowych, że uznanie następuje w drodze postępowania o uznanie.

Jeśli chodzi o warunki uznania zagranicznych orzeczeń rozwodowych, umowy wymieniają na ogół (choć w różnych ujęciach) następujące: prawomocność orzeczenia, zachowanie przepisów dotyczących jurysdykcji, zapewnienie stronom możliwości obrony swoich praw, brak prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy w państwie uznającym, brak stanu sprawy w toku przed sądem tego państwa, zastosowanie właściwego prawa materialnego, klauzulę porządku publicznego.

Warto podkreślić, że kilka umów formułuje dwa lub nawet trzy katalogi warunków uznawania, w zależności od przyjętego sposobu uznania lub od obywatelstwa małżonków. Trzy katalogi przesłanek uznania przewiduje umowa z Jugosławią, po dwa umowy z Litwą, Estonią, Ukrainą, Białorusią, Rosją, Marokiem, Syrią i Irakiem.

Polska jest ponadto stroną Konwencji o uznaniu rozwodów i separacji, sporządzonej w Hadze 1 czerwca 1970 r.⁴⁰, przygotowanej przez Haską Konferencję Prawa Międzynarodowego Prywatnego. Obowiązuje ona Polskę w stosunkach z Cyprem, Czechami, Danią, Finlandią, Holandią, Norwegią, Słowacją i Szwecją. Konwencja zobowiązuje te państwa do uznawania, pod określonymi warunkami, rozwodów (i separacji) orzeczonych w innych państwach konwencyjnych. Uznaniu, na warunkach określonych w konwencji, podlegają zarówno rozwody orzeczone w postępowaniu sądowym, jaki i w innych postępowaniach oficjalnie uznanych w państwie pochodzenia orzeczenia, natomiast konwencja nie stosuje się do ustaleń o winie lub do innych dodatkowych decyzji wydanych przy orzekaniu o rozwodzie, w szczególności do decyzji dotyczących zobowiązań pieniężnych lub pieczy nad dziećmi (art. 1). Wynika z tego, że uznaniu na zasadach określonych w konwencji podlegają tylko rozstrzygnięcia o rozwiązaniu związku małżeńskiego. Konwencja nie reguluje sposobu uznania rozwodów, a więc każde państwo może zastosować swój własny tryb uznawania orzeczeń zagranicznych⁴¹, przewiduje natomiast szereg warunków uznania zagranicznego rozwodu (m.in. jurysdykcja krajowa, zawiadomienie pozwanego o pozwie albo umożliwienie dostatecznej obrony jego praw, brak wcześniejszego orzeczenia wydanego w państwie uznającym albo orzeczenia uznanego lub spełniającego warunki uznania, klauzula porządku publicznego). Na mocy art. 60 lit. c i 62 Rozporządzenia Rady (WE) Nr 2201/2003, ma ono pierwszeństwo przed konwencją, oczywiście tylko w zakresie przez nie uregulowanym. Z tego względu konwencja ma znaczenie przede wszystkim w stosunkach z Norwegią (która nie jest członkiem UE) i Danią (która nie jest związana rozporządzeniem).

3. Trzecim, najnowszym elementem systemu uznawania zagranicznych rozwodów było właśnie Rozporządzenie Rady (WE) Nr 1347/2000 o jurysdykcji, uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków (Dz.Urz. WE z dnia 30 IV 2000 r. seria L, nr 160, s. 19) zwane Rozporządzeniem Bruksela II. W stosunkach między „starymi” państwami członkowskim weszło ono w życie 1 marca 2001 r., natomiast „nowe” państwa członkowskie były nim związane od 1 maja 2004 r. Rozporządzenie to zastąpiło Konwencję o jurysdykcji, uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach małżeńskich z dnia 28 maja 1998 r.⁴², która nigdy nie weszła w życie⁴³.

Dnia 27 listopada 2003 r. Rada Europejska przyjęła rozporządzenie dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej zwane Rozporządzeniem Bruksela II a lub Bruksela II bis, uchylające Rozporządzenie Rady (WE) nr 1347/2000⁴⁴. Na mocy art. 72, Rozporządzenie Bruksela II bis wchodzi w życie dnia 1 sierpnia 2004 r., natomiast stosuje się od dnia 1 marca 2005 r., za wyjątkiem kilku przepisów, które stosuje się od dnia 1 sierpnia 2004 r. Rozporządzenie Bruksela II bis wprowadza daleko idące zmiany w zakresie jurysdykcji, uznania i wykonywania orzeczeń w sprawach odpowiedzialności rodzicielskiej, natomiast nie wprowadza praktycznie żadnych zmian (poza konieczną zmianą numeracji artykułów) w zakresie jurysdykcji i uznawania orzeczeń dotyczących rozwodu, separacji i unieważnienia małżeństwa, w stosunku do Rozporządzenia Bruksela II. Jedyną istotną zmianą jest brak normy odpowiadającej normie wyrażonej w art. 16 rozporządzenia Bruksela II, przewidującej fakultatywną podstawę odmowy uznania zagranicznego orzeczenia w oparciu o postanowienia umowy łączącej państwo uznające z państwem trzecim.

Jeśli chodzi o zakres orzeczeń podlegających uznaniu na podstawie tego rozporządzenia, to zgodnie z art. 21 ust. 1 „orzeczenia wydane w jednym państwie członkowskim są uznawane w innym państwie członkowskim bez potrzeby przeprowadzenia specjalnego postępowania”. Zgodnie z art. 2 ust. 3, dla celów rozporządzenia pojęcie „państwo członkowskie” oznacza wszystkie państwa członkowskie z wyjątkiem Danii, która na mocy protokołu określającego jej status, dołączonego do TWE, nie wyraziła zgody na związanie się rozporządzeniem. Termin „orzeczenie” oznacza wydane przez sąd państwa członkowskiego orzeczenia o rozwodzie, separacji lub unieważnieniu małżeństwa, jak również orzeczenia dotyczące odpowiedzialności rodzicielskiej małżonków, wydane w związku z takim postępowaniem w sprawach małżeńskich niezależnie od nazwy orzeczenia, włączając w to określenia: wyrok, nakaz lub decyzja (art. 2 ust. 4 rozporządzenia). Termin „sąd” został zdefiniowany w art. 2 ust. 1 i obejmuje wszystkie właściwe w sprawach objętych zakresem rozporządzenia organy w państwach członkowskich. Artykuł 1 ust. 1 lit. a stanowi, że rozporządzenie stosuje się niezależnie od rodzaju sądu lub trybunału w sprawach cywilnych odnoszących się do rozwodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa. W punkcie 8 części wstępnej podkreślono, że uznaniu w trybie przewidzianym w rozporządzeniu podlegają tylko rozstrzygnięcia o rozwiązaniu węzła małżeńskiego (czyli uznaniu podlega tylko główny skutek rozwodu), natomiast rozporządzenie nie może być podstawą uznania rozstrzygnięć dotyczących przyczyn rozwodu, jego skutków w zakresie prawa własności, wynikających z małżeństwa, i wszelkich innych środków dodatkowych⁴⁵. Rozporządzenie nie przewiduje podmiotowych ograniczeń w zakresie uznawania orzeczeń rozwodowych.

Podstawową normę rozporządzenia w zakresie uznania orzeczeń rozwodowych zawiera art. 21, który przewiduje, po pierwsze, zasadę automatycznego uznawania zagranicznych orzeczeń rozwodowych (art. 21 ust. 1), po drugie, możliwość uzyskania w trybie odrębnego postępowania sądowego

rozstrzygnięcia stwierdzającego, czy orzeczenie podlega, czy nie podlega uznaniu (art. 21 ust. 3), po trzeciej, możliwość uzyskania sądowego rozstrzygnięcia w zakresie prejudycjalnej kwestii uznania zagranicznego orzeczenia (art. 21 ust. 4).

W art. 21 ust. 1 rozporządzenia wprowadzono zasadę, że orzeczenia wydane w jednym państwie członkowskim są uznawane w innym państwie członkowskim, bez potrzeby przeprowadzenia specjalnego postępowania. Takie orzeczenia uzyskują skuteczność we wszystkich państwach członkowskich z mocy samego prawa, z chwilą nabycia skuteczności w państwie pochodzenia, w wyniku czego strony mogą powoływać się na takie orzeczenia, o ile nie występuje żadna z podstaw odmowy uznania przewidziana w art. 22 rozporządzenia. Uzupełnieniem zasady uznania automatycznego jest, z jednej strony, zakaz merytorycznej kontroli orzeczenia przewidziany w art. 26, a z drugiej, zakaz badania właściwości sądu pochodzenia orzeczenia (wprowadzony przez art. 24 rozporządzenia). Oznacza to, że orzeczenie wydane w jednym państwie członkowskim zostaje uznane *ex lege*, bez względu na to, jakie były podstawy jurysdykcji sądu, który je wydał⁴⁶.

W następstwie działania zasady automatycznego uznania każdy organ w państwie uznającym jest uprawniony do samodzielnego ustalenia, czy dane orzeczenie rozwodowe podlega, czy nie podlega uznaniu. Może to prowadzić do odmiennej oceny skuteczności tego samego orzeczenia przez różne organy, gdyż ocena sformułowana przez jeden organ nie wiąże pozostałych. Twórcy rozporządzenia zdecydowali się na wprowadzenie rozwiązania, które niweluje negatywne skutki zasady uznania automatycznego. Chodzi o możliwość uzyskania sądowego rozstrzygnięcia w przedmiocie uznania. Na podstawie art. 21 ust. 3 rozporządzenia każda ze stron może, zgodnie z procedurami przewidzianymi w sekcji 2 rozdziału III, złożyć wniosek o uznanie lub nieuznanie orzeczenia.

Zgodnie z art. 21 ust. 4 rozporządzenia, jeżeli sprawa uznania danego orzeczenia zostanie podniesiona jako kwestia wstępna w postępowaniu przed sądem państwa członkowskiego, może on wydać w tej sprawie rozstrzygnięcie. Przepis ten przyznaje takiemu sądowi jurysdykcję w odniesieniu do wspomnianej kwestii⁴⁷. Nie jest konieczne przeprowadzanie oddzielnego postępowania dla stwierdzenia, czy orzeczenie podlega uznaniu, a sąd, przed którym toczy się postępowanie główne, nie jest zmuszony do jego zawieszenia i oczekiwania na rezultat innego postępowania, w którym rozstrzygnięta zostanie kwestia uznania.

Jeśli chodzi o podstawy odmowy uznania zagranicznego rozwodu (przesłanki uznania sformułowane w sposób negatywny), to art. 22 rozporządzenia wymienia cztery obligatoryjne podstawy.

Zgodnie z art. 22 lit. a rozporządzenia, orzeczenie dotyczące rozwodu nie podlega uznaniu, gdy uznanie jest jawnie sprzeczne z porządkiem publicznym państwa uznającego. Należy podkreślić, że podstawą odmowy uznania jest sprzeczność uznania (a raczej skutków uznania) z zasadami porządku publicznego państwa uznającego, a nie sprzeczność orzeczenia z tymi zasadami. Uznanie może być sprzeczne nie tylko z krajowymi zasadami porządku publicznego, lecz także z zasadami wspólnotowego porządku publicznego⁴⁸. Artykuł 25 rozporządzenia stanowi, że nie można odmówić uznania orzeczenia dotyczącego rozwodu z tego powodu, że prawo państwa członkowskiego, w którym rozważany jest problem uznania, nie dopuszcza rozwodu przy taki samym stanie faktycznym. Z art. 24 rozporządzenia, przewidującego, że nie można badać właściwości sądu państwa członkowskiego pochodzenia orzeczenia, wynika, że kontrola zgodności uznania z zasadami porządku publicznego państwa uznającego nie może odnosić się do norm jurysdykcyjnych (innymi słowy – nie należą one do zasad porządku publicznego).

Według art. 22 lit. b rozporządzenia, orzeczenie nie podlega uznaniu, jeśli pozwanemu, który nie wdał się w spór, nie doręczono w należyty sposób pisma wszczynającego postępowanie lub dokumentu równorzędnego w czasie umożliwiającym mu przygotowanie obrony, chyba że ustalono, iż pozwany uznał orzeczenie w sposób niebudzący wątpliwości. Takim uznaniem jest na przykład zawarcie przez pozwanego ponownego związku małżeńskiego⁴⁹. Wtedy, pomimo niezapewnienia pozwanemu możliwości obrony, orzeczenie zostanie uznane.

Sprzeczność orzeczenia będącego przedmiotem uznania z innym orzeczeniem jest przedmiotem regulacji art. 22 lit. c i d rozporządzenia. Pierwszy przepis dotyczy sprzeczności orzeczenia będącego przedmiotem uznania z orzeczeniem wydanym w innym postępowaniu między tymi samymi stronami w państwie członkowskim, w którym orzeczenie ma zostać uznane. Orzeczenie takie nie podlega uznaniu bez względu na to, czy zostało wydane przed, czy po wydaniu sprzecznego z nim orzeczenia w państwie uznającym. Artykuł 22 lit. d rozporządzenia dotyczy sprzeczności orzeczenia będącego przedmiotem uznania z orzeczeniem wydanym pomiędzy tymi samymi stronami w innym państwie członkowskim lub w państwie trzecim. Odmowa uznania tego orzeczenia nastąpi, jeśli spełnione są jeszcze dwa dodatkowe warunki: orzeczenie wydane w innym państwie członkowskim lub w państwie trzecim zostało wydane wcześniej i spełnia warunki niezbędne do jego uznania w państwie członkowskim, w którym ma zostać uznane.

Dyskusyjna może być natomiast kwestia, czy na gruncie postanowień rozporządzenia nieprawomocność orzeczenia rozwodowego jest przesłanką odmowy jego uznania⁵⁰. Z pewnością art. 22, nie wymienia nieprawomocności. Za przyjęciem, że nieprawomocność orzeczenia rozwodowego jest podstawą odmowy jego uznania może przemawiać sformułowanie art. 21 ust. 2 rozporządzenia, który stanowi, że w szczególności nie jest wymagana żadna specjalna procedura dla uaktualnienia ksiąg stanu cywilnego państwa członkowskiego na podstawie orzeczenia w sprawie rozvodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa wydanego w innym państwie członkowskim, od której nie można się odwołać na podstawie prawa obowiązującego w tym państwie członkowskim. Należy jednak stwierdzić, że użyte w tym artykule sformułowanie „w szczególności” wskazuje, iż norma w nim zawarta ma charakter *lex specialis* w stosunku do ogólnej normy wyrażonej w art. 21 ust. 1 rozporządzenia, a prawomocność orzeczenia rozwodowego jest wymagana tylko dla wystąpienia jednego szczególnego skutku, jakim jest dokonanie wpisu w księdze stanu cywilnego państwa uznającego na podstawie orzeczenia zagranicznego. Brak owej prawomocności nie oznacza, że orzeczenie jest bezskuteczne w państwie uznającym, lecz jedynie, że nie może być podstawą przedmiotowego wpisu. Za przyjęciem, że nieprawomocność orzeczenia nie jest podstawą odmowy uznania przemawia także sformułowanie art. 27 ust. 1 rozporządzenia, stanowiące, że sąd państwa członkowskiego, w którym wnosi się o uznanie orzeczenia wydanego w innym państwie członkowskim, może zawiesić postępowanie, gdy przeciwko temu orzeczeniu został wniesiony środek odwoławczy. Ponadto na gruncie art. 37 rozporządzenia, wśród dokumentów, które powinna przedstawić osoba występująca o uznanie lub nieuznanie orzeczenia, nie ma wymogu przedstawienia dokumentu, z którego wynikałoby, że przedmiotowe orzeczenie zagraniczne jest prawomocne.

4. Podsumowując, w kodeksie postępowania cywilnego przyjęto dość skomplikowany system uznawania zagranicznych orzeczeń rodowodowych. W ramach tego systemu obywatelstwo małżonków decyduje o sposobie uznania oraz o liczbie warunków, od spełnienia których zależeć

będzie skuteczność zagranicznego orzeczenia rozwodowego. Postanowienia wiążących Polskę umów międzynarodowych cechuje wielka różnorodność rozwiązań. W porównaniu z systemem uznania zagranicznych orzeczeń rozwodowych, przyjętym w kodeksie postępowania cywilnego, i wielością rozwiązań przyjętych w umowach międzynarodowych, system uznania zagranicznych rozwodów skonstruowany w Rozporządzeniu Nr 2201/2003 wydaje się najbardziej spójny i odpowiadający potrzebom międzynarodowego obrotu prawnego. Oczywiście, prawo wspólnotowe stanowi wyraz głębokiego porozumienia państw nim związanych, zmierza do ujednoczenia zasad respektowania skuteczności zagranicznych orzeczeń i jest przejawem daleko idącego zaufania państw członkowskich do siebie. Ewentualne zmiany w przepisach kodeksu postępowania cywilnego, dotyczące respektowania skuteczności zagranicznych orzeczeń, nie powinny doprowadzić do takiej liberalizacji prawa wewnętrznego, jaka została osiągnięta w ramach prawa wspólnotowego⁵¹.

Warto jednak zauważyć, że ogólnemu, kodeksowemu, dość rygorystycznemu reżimowi uznania zagranicznych orzeczeń podlegają obecnie zarówno rozwody orzekane w państwach o wysokiej kulturze prawnej (np. USA, gdzie, co należy podkreślić, mieszka duża liczba Polaków i osób pochodzenia polskiego), jak i w państwach, których systemy prawne niekoniecznie zasługują na wielkie zaufanie. Rozwiązaniem może być albo zawarcie kolejnych umów międzynarodowych z państwami takimi, jak USA, których postanowienia (być może wzorowane na postanowieniach Rozporządzenia Nr 2201/2003) ułatwią wzajemny przepływ orzeczeń rozwodowych, albo reforma przepisów kodeksu postępowania cywilnego.

W doktrynie od dawna podkreślano konieczność zmian legislacyjnych w kierunku wyraźnego dopuszczenia możliwości uznawania zagranicznych rozwodów administracyjnych⁵². Proponowanym rozszerzeniem należałoby objąć orzeczenia zagranicznych organów pozasądowych, które korzystają z przymiotu organów państwowych albo powołane zostały do sprawowania jurysdykcji w imieniu państwa pochodzenia orzeczenia (np. sądy wyznaniowe). Ponadto w doktrynie pojawił się postulat rezygnacji z wymogu przeprowadzania postępowania delibacyjnego jako warunku uznania zagranicznych orzeczeń i przyjęcia w tym względzie zasady uznania *ex lege* oraz wprowadzenia fakultatywnego postępowania o ustalenie w przedmiocie skuteczności zagranicznego orzeczenia (tzn. ustalenie, czy zagraniczne orzeczenie podlega, czy nie podlega uznaniu)⁵³. Wreszcie postulowane są zmiany w katalogu przesłanek uznania: usunięcie przesłanki wzajemności jako niezgodnej z konstytucyjną zasadą równości wobec prawa i prowadzącej, w pewnych wypadkach, do efektu błędnego koła⁵⁴, rezygnacja z badania, czy w danej sprawie nie zachodzi jurysdykcja wyłączna państwa trzeciego⁵⁵, zmiana brzmienia art. 1146 § 1 pkt 5 k.p.c. tak, aby kładł nacisk na niesprzeczność uznania z podstawowymi zasadami porządku publicznego, a nie na niesprzeczność orzeczenia podlegającego uznaniu z tymi zasadami⁵⁶, rezygnacja z przesłanki zastosowania prawa polskiego lub prawa obcego nieróżniącego się w sposób istotny od prawa polskiego, gdy w danej sprawie należało zastosować polskie prawo (może ona prowadzić do merytorycznej kontroli orzeczenia i jest zbędna, gdyż do ochrony polskiego systemu prawnego, także systemu norm kolizyjnych, wystarcza klauzula porządku publicznego)⁵⁷.

Przypisy

1 Dz.Urz. WE z 23 XII 2003 r., seria L, nr 338, s. 0001-0029.

2 A.Mączyński, *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1983, s. 72.

3 K.Weitz, Pojęcie uznania zagranicznego orzeczenia, PS 1998, nr 7-8, s. 66.

4 Określenie to nie odpowiada jednak terminologii kodeksowej, która zastrzega pojęcie uznania wyłącznie dla uznania w postępowaniu delibacyjnym.

5 A.Mączyński, Rozwód..., s. 78.

6 Orzeczenie SN z dnia 9 XII 1975 r. (OSNCP 1976, nr 10, poz. 219); J.Jodłowski, Uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń sądowych w Polsce na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego, Warszawa 1977, s. 62-63; K.Piasecki, Skuteczność i wykonalność w Polsce zagranicznych cywilnych orzeczeń sądowych, Warszawa 1990, s. 140; T.Ereciński, [w:] Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego, Część trzecia, Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, Warszawa 1998, s. 240-241; tenże, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne, Warszawa 2000, s. 384.

7 T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 386-388.

8 Orzeczenie z dnia 11 X 1969 r., niepublikowane; orzeczenie z dnia 2 IV 1975 r., OSPiKA 1976, nr 7-8, poz. 148; orzeczenie z dnia 23 IX 1977 r., OSNCP 1978, nr 8, poz. 139; orzeczenie z dnia 15 VII 1978 r., OSNCP 1979, poz. 120.

9 Orzeczenie z dnia 8 III 1972 r., OSNCP 1972, nr 9, poz. 166; orzeczenie z dnia 29 XII 1972 r., OSPiKA 1975, nr 12, poz. 267; orzeczenie z dnia 6 VI 1977 r., OSNCP 1978, nr 3, poz. 51; orzeczenie z dnia 29 X 1982 r., OSPiKA 1983, nr 6, poz. 123; orzeczenie z dnia 28 V 1987 r., OSNCP 1988, nr 11, poz. 162.

10 T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 397.

11 Orzeczenie z dnia 5 XII 1975 r., OSNCP 1976, nr 10, poz. 215; orzeczenie SN z dnia 7 V 1980 r., OSNC 1980, nr 11, poz. 220.

12 J.Jodłowski, Nowe przepisy k.p.c. z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, NP 1962, nr 4,5,6, s. 765; W.Skierkowska, Międzynarodowe postępowanie cywilne w sprawach alimentacyjnych, Warszawa 1972, s. 167; K.Piasecki, Skuteczność i wykonalność..., s. 148; T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 399.

13 J.Jodłowski, Nowe przepisy..., s. 649.

14 A.Mączyński, Rozwód..., s. 77.

15 Tamże.

16 J.Jodłowski, Uznawanie i wykonywanie w Polsce wyroków zagranicznych w sprawach o pochodzenie i alimenty, SC 1975, nr 25-26, s. 87; K.Piasecki, Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz, t. II, Warszawa 1997, s. 1384.

17 K.Weitz, Skuteczność zagranicznych orzeczeń w Polsce według art. 1145 § 2 k.p.c., PS 1999, nr 4, s. 98-100.

18 Uzasadnienie orzeczenia SN z dnia 18 IX 1998 r., OSNC 1999, nr 3, poz. 54; A.Mączyński, Rozwód..., s. 91; K.Weitz, Wzajemność jako przesłanka uznania i stwierdzenia wykonalności orzeczeń zagranicznych, PS 2002, nr 11-12, s. 53.

19 H.Trammer, Zarys problematyki międzynarodowego procesu cywilnego państw kapitalistycznych, Warszawa, 1956, s. 88; J.Jodłowski, Uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń sądowych..., s. 12; A.Mączyński, Rozwód..., s. 91; K.Piasecki, Skuteczność i wykonalność..., s. 62; T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 334; K.Weitz, Wzajemność jako przesłanka uznania..., s. 57.

20 H.Trammer, Zarys problematyki..., s. 88; W.Siedlecki, Kilka uwag w związku z uznawaniem w Polsce zagranicznych orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych, [w:] Księga pamiątkowa ku czci K. Przybyłowskiego, Kraków 1964, s. 272; E.Wierzbowski, Międzynarodowy obrót prawny w sprawach cywilnych, Warszawa 1971, s. 299; K.Potrzebowski, Kilka uwag w sprawie uznania zagranicznych orzeczeń sądowych, Palestra 1976, nr 4-5, s. 33; J.Jodłowski, Uznanie i wykonywanie..., s. 12-13; A.Mączyński, Rozwód..., s. 92; E.Wiśniewska, Uznawanie przez sądy polskie orzeczeń zagranicznych o rozwiązaniu małżeństwa, Problemy Praworządności 1984, nr 6, s. 37; K.Piasecki, Skuteczność i wykonalność..., s. 62; T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 334; K.Weitz, Wzajemność jako przesłanka..., s. 63.

21 Zob. J.Jodłowski, Nowe przepisy..., s. 654; C.Sawicz, Uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądów zagranicznych, ZN IBPS 1988, nr 30, s. 113; E.Wierzbowski, Międzynarodowy obrót..., s. 299; K.Piasecki, Skuteczność i wykonalność..., s. 65; T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 336; K.Weitz, Skuteczność zagranicznych orzeczeń..., s. 84; tak również SN w orzeczeniu z dnia 6 lutego 1975 r., OSNCP 1976, nr 1, poz. 11.

22 Tak J.Jodłowski, Uznanie i wykonanie..., s. 10 i 18; A.Mączyński, Rozwód w prawie..., s. 79; K.Weitz, Skuteczność zagranicznych orzeczeń..., s. 85; T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 336; odmiennie K.Piasecki, Skuteczność i wykonalność..., s. 68.

23 K.Piasecki, Skuteczność i wykonalność..., s. 84.

24 T.Ereciński, [w:] Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego..., s. 224; tenże, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 341.

25 W doktrynie brak zgody, czy naruszenie w tym przypadku podstawowych zasad polskiego prawa procesowego skutkować powinno odmową uznania z powodu naruszenia przesłanki możliwości obrony (art. 1146 § 1 pkt 3 k.p.c.), czy z powodu naruszenia przesłanki klauzuli porządku publicznego (art. 1146 § 1 pkt 5 k.p.c.). Za rozwiązaniem pierwszym opowiadają się m.in. J.Ciszewski, Glosa do orz. SN z dnia 21 października 1975 r., PiP 1976, z. 10 i T.Ereciński, [w:] Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego..., s. 224; tenże, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 342; za rozwiązaniem drugim J.Jodłowski, Glosa do orzecz. SN z 5 listopada 1975, NP 1977, nr 6, s. 934; A.Mączyński, Przesłanki uznania zagranicznych orzeczeń rozwodowych, PiP 1978, z. 3, s. 121-122; K.Zawada, Klauzula porządku publicznego w międzynarodowym postępowaniu cywilnym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego), NP 1979, nr 5, s. 79.

26 Por. m.in. H.Trammer, Zarys problematyki..., s. 86; A.Mączyński, Rozwód..., s. 84; K.Weitz, Skuteczność zagranicznych orzeczeń..., s. 91; T.Ereciński, [w:] Międzynarodowe postępowanie cywilne..., s. 346 i 364.

27 A.Mączyński, *Rozwód w prawie...*, s. 80; K.Piasecki, *Skuteczność i wykonalność...*, s. 96; T.Ereciński, [w:] *Międzynarodowe postępowanie cywilne...*, s. 348.

28 Uzasadnienie postanowienia SN z 8 III 1972 r., niepublikowane, cyt. za: K.Zawada, *Klauzula porządku publicznego...*, s. 77; orzeczenie SN z dnia 5 X 1975 r., OSNCP 1976, nr 10, poz. 215.

29 Orzeczenie SN z dnia 30 czerwca 1979 r., niepublikowane, cyt. za: K.Piasecki, *Skuteczność i wykonalność...*, s. 96; orzeczenie SN z dnia 9 stycznia 1980 r., OSNCP 1980, nr 12, poz. 233.

30 Orzeczenie SN z dnia 20 grudnia 1977 r., OSNPG 1978, nr 6, poz. 35.

31 Orzeczenie Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 3 października 1975 r., OSPiKA 1978, poz. 146.

32 J.Jodłowski, *Nowe przepisy...*, s. 650; E.Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót...*, s. 304; K.Piasecki, *Kodeks postępowania cywilnego...*, s. 1383.

33 K.Weitz, *Skuteczność zagranicznych orzeczeń...*, s. 93-94.

34 Orzeczenie SN z dnia 9 stycznia 1980 r., OSNCP 1980, nr 12, poz. 233; H.Trammer, *Z problematyki wzajemnego wpływu przepisów k.p.c. o uznaniu orzeczeń sądów zagranicznych i przepisów ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym*, NP 1967, nr 6, s. 719; E.Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót...*, s. 303; J.Jodłowski, *Uznanie i wykonanie...*, s. 39; A.Mączyński, *Przesłanki zagranicznych orzeczeń rozwodowych...*, s. 123; tenże, *Rozwód...*, s. 81; K.Piasecki, *Skuteczność i wykonalność...*, s. 103; T.Ereciński, [w:] *Międzynarodowe postępowanie cywilne...*, s. 352.

35 Orzeczenie SN z dnia 2 IX 1975 r. niepubl., cyt. przez K. Potrzebowski, *Kilka uwag...*, s. 30; orzeczenie SN z dnia 20 IX 1983 r., OSNCP 1984, nr 4, poz. 61; K.Potrzebowski, *Kilka uwag...*, s. 29-30; M.Tomaszewski, *W sprawie skuteczności w Polsce zagranicznych rozwodów administracyjnych*, PiP 1983, z. 12, s. 118 i nast.; E.Wiśniewska, *Uznanie przez sądy polskie...*, s. 39-40; K.Potrzebowski, *Nowe prawo o aktach stanu cywilnego a prawo międzynarodowe prywatne*, NP 1987, nr 5, s. 26-27; K.Piasecki, *Skuteczność i wykonalność...*, s. 48; T.Ereciński, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego...*, s. 212; tenże, [w:] *Międzynarodowe postępowanie cywilne...*, s. 325.

36 Orzeczenie SN z dnia 10 I 1978 r., OSNPG 1978, z. 7, poz. 38; J.Jodłowski, *Uznanie i wykonanie...*, s. 43; tenże, *Problem uznania zagranicznych rozwodów administracyjnych*, *Palestra* 1979, nr 11-12, s. 16 i nast.; W.Siedlecki, *Kilka uwag...*, s. 270; E.Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót...*, s. 293; W.Skierkowska, *Międzynarodowe postępowanie...*, s. 126-127.

37 Por. A.Mączyński, *Rozwód...*, s. 93-97; tenże, *Problem skuteczności zagranicznych rozwodów pozasądowych*, PiP 1983, z. 12, s. 54 i nast.; K.Pietrzykowski, *Nowe prawo o aktach stanu cywilnego a prawo prywatne międzynarodowe*, NP 1987, nr 5, s. 25-27; K.Zawada, *Uznanie zagranicznych rozwodów administracyjnych w świetle nowego prawa o aktach stanu cywilnego*, NP 1988, nr 7-8.

38 Por. m in. E.Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót...*, s. 294; A.Mączyński, *Rozwód...*, s. 97; K.Piasecki, *Skuteczność i wykonalność...*, s. 52; T.Ereciński, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego...*, s. 213. Odmiennie J.Jodłowski, *Nowe przepisy...*, s. 645.

39 Por. A.Mączyński, *Rozwód...*, s. 98; tenże, *Problem skuteczności...*, s. 57; K.Zawada, *Uznawanie zagranicznych rozwodów...*, s. 30; K.Piasecki, *Skuteczność i wykonalność...*, s. 49; T.Ereciński, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego...*, s. 213; tenże, [w:] *Międzynarodowe postępowanie cywilne...*, s. 326.

40 Dz.U. z 2001 r. Nr 53, poz. 561.

41 H.Trammer, *Konwencja haska o uznaniu rozwodów i separacji*, SP 1971, nr 29, s. 49.

42 Dz.Urz. WE z 16 VII 1998 r., seria C, nr 221, s. 1. Do konwencji dołączono sprawozdanie wyjaśniające – Explanatory Report on the Convention, draw up on the basis of Article K. 3 of the Treaty on European Union, on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgements in Matrimonial Matters (approved by the Council on 28 May 1998) prepared by Dr Alegria Borrás Professor of Private International Law University of Barcelona (Dz.Urz. WE z 16 VII 1998 r., seria C, nr 221, s. 27-64) zwane sprawozdaniem Borrás; zob. też M.Ahlt, *Konwencja Brukselska o jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach małżeńskich*, KPP 1999, z. 4, s. 811.

43 Ewolucja inicjatywy sporządzenia w ramach UE najpierw konwencji, następnie rozporządzenia, poświęconych jurysdykcji, uznaniu oraz wykonywaniu orzeczeń w sprawach małżeńskich została szczegółowo omówiona przez P.McEavey, *The Brussels II Regulation: How the European Community has moved into family law*, *The International and Comparative Law Quarterly*, 2002, vol. 51, s. 883-908; zob. też H.Gaudement-Tallon, *Le Reglement n°1347/2000 du Conseil du 29 mai 2000: Compétence, reconnaissance et exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale des enfants communs*, *Journal du Droit International* 2001, nr 2, s. 383-386.

44 Dz.Urz. WE z 2003 r., seria L, nr 338, s. 1. Zmiany wprowadzone niniejszym rozporządzeniem omawia P.McEavey, *Brussels II bis: matrimonial matters, parental responsibility, child abduction and mutual recognition*, *The International and Comparative Law Quarterly* 2004, nr 2, s. 503-512.

45 Zob. też B.Janowski, *Uznawanie orzeczeń zagranicznych w sprawach małżeńskich i pieczy nad dzieckiem w Unii Europejskiej*, KPP 2002, z. 4, s. 912; *Sprawozdanie Borrás*, para. 22 i 64; P.McEavey, *The Brussels II...*, s. 884.

46 P.McEavey, *The Brussels II...*, s. 886.

47 *Sprawozdanie Borrás*, para. 66.

48 A.Włosińska, *Odmowa uznania zagranicznego orzeczenia sądowego w świetle postanowień konwencji lugańskiej*, Kraków 2002, s. 209.

49 *Sprawozdanie Borrás*, para. 70; H.Gaudement-Tallon, *Le Reglement n°1347/2000...*, s. 411.

50 Por. B.Janowski, *Uznawanie orzeczeń zagranicznych...*, s. 912; J.Ciszewski, *Europejskie prawo małżeńskie i dotyczące odpowiedzialności rodzicielskiej*, Warszawa 2004, s. 92-93.

51 K.Weitz, *Założenia i kierunki reformy przepisów kodeksu postępowania cywilnego o uznaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń*, KPP 2001, z. 4, s. 880-881.

52 Por. Z.Krzemiński, Czy potrzebna jest nowelizacja?, *Palestra* 1979, nr 1-2, s. 59; A.Mączyński, Problem skuteczności..., s. 58-59; K.Pietrzykowski, Nowe prawo..., s. 27; K.Zawada, Uznanie zagranicznych rozwodów..., s. 30-32.

53 K.Weitz, Założenia i kierunki reformy..., s. 891-902.

54 Gdy państwo pochodzenia orzeczenia również uzależnia uznanie od istnienia wzajemności a pomiędzy państwem pochodzenia i państwem uznającym brak dotychczas jakiegokolwiek praktyki we wzajemnym uznawaniu orzeczeń; por. A.Mączyński, *Rozwód...*, s. 92; K.Weitz, *Założenia i kierunki reformy...*, s. 911-915; T.Ereciński, [w:] *Międzynarodowe postępowanie cywilne...*, s. 303, 333.

55 Por. A.Mączyński, *Rozwód...*, s. 90; A.Proksa, Wyłączna jurysdykcja krajowa jako negatywna przesłanka uznania orzeczeń zagranicznych, [w:] *Rozprawy z polskiego*

i europejskiego prawa prywatnego, Księga pamiątkowa ku czci Prof. J. Skąpskiego, Kraków 1994, s. 387-388; K.Weitz, Założenia i kierunki reformy..., s. 920.

56 K.Weitz, *Założenia i kierunki reformy...*, s. 928.

57 Tamże, s. 932.